

Степанова А. А.,

аспірант Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМКИ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ КРЕДИТНИХ СПІЛОК В УКРАЇНІ

Розвиток системи кредитних спілок в Україні є серйозним елементом у розвитку всієї фінансової системи України. У статті розглянуті ступені розвитку даного явища та проаналізовані можливості їх втілення в реальному житті держави чинними органами влади.

New cooperative strategies of building of small industrial enterprises are very important for Ukraine. For building of social – oriented economy first of all it is necessary to pay attention for development of small business and cooperative movement in the country.

Кредитні спілки як один із елементів структури економіки країни відіграють все вагомішу роль у системі економічних відносин в Україні. Як показує зарубіжний досвід, саме кредитні спілки дозволяють залучити вільні кошти населення в господарський оборот країни. Будучи своєрідним доповненням системи комерційних банків, вони сприяють створенню конкурентного середовища на ринку фінансових послуг.

Розробка проблем організації діяльності кредитної кооперації в умовах формування і розвитку сучасної економіки України, а саме її фінансової системи, є досить новою і, як наслідок, слабо розробленою сферою економічної науки. Проблеми, які пов'язані з вдосконаленням державного регулювання економіки, активізацією інвестиційної діяльності населення і господарюючих суб'єктів, забезпечення безпеки інвестицій, різносторонньо розглядаються вітчизняними вченими В.І. Марочко, А.Г. Морозов, С.М. Злупко, С.Д. Гелей, М.В.Аліман, А.О.Пантелеймоненко, І. Витанович, В.В. Зіновчук, В.І. Семчик, В.В. Гончаренко.

Розвиток кредитної кооперації, здатний більш повно й ефективно задовольнити потреби в самоорганізації і розвитку ділової активності населення, залучення заощаджень грома-

дзян, організації доступного дрібного кредитування, можливий лише в умовах формування цілої розгалуженої системи її установ з різними спеціальними завданнями, але пов'язаними між собою спільною метою й організаційними моментами, що є взаємодоповнюючими, що неодноразово підтверджувалося в ході аналізу історичного зарубіжного та вітчизняного досвіду її функціонування.

Окрема кредитна спілка не буде досить стійкою, якщо між нею й іншими кооперативними установами буде відсутній взаємозв'язок і взаємодопомога. Фінансові труднощі, з якими на практиці неминуче прийдеться зіштовхуватися ізольованій кредитній спілці, випливають через невідповідність між двома величинами, що постійно змінюються: попитом на кредит з боку членів спілки й обсягом її пасивних засобів. Їй буде бракувати навиків, досвіду створення й ефективної роботи.

У зв'язку з цим, на наш погляд, необхідно створити національну цілісну систему кредитної кооперації. Цілісність системи кредитної кооперації забезпечується, головним чином, за рахунок двох факторів:

- єдності відносин кооперативної власності "знизу доверху", починаючи від рядових пайовиків кредитних спілок і закінчуючи головними інституціональними утвореннями;

- єдності системи функціональних зв'язків, що базується на принципі субсидійності, відповідно до якого кожна наступна ланка системи уникає дублювання у виконанні функцій попередньої ланки, у той же час підтримуючи і доповнюючи його в реалізації завдань, що стоять перед системою в цілому.

Багаторічна зарубіжна практика функціонування кредитної кооперації виробила трьохрівневу систему фінансових установ:

- перший або низовий рівень, що складає основу кооперативної системи – місцеві районні кооперативи з безпосереднім контактом із клієнтами;

- другий рівень – кооперативні інститути на регіональному рівні, що підтримують і доповнюють кооперативи в їхній діяльності;

- третій рівень – центральний кооперативний банк.

На наш погляд, копіювання даної структури кредитної кооперації не можливо застосувати до сучасних українських умов, хоча у всіх роботах, присвячених розвитку кредитної кооперації в Україні, за основу перерозподілу фінансів у кооперації приймається саме вона. Ми вважаємо, що дана система в сьогоденних умовах не зможе працювати. Для доказу даного ствердження наведемо лише два аргументи:

- для створення на другому рівні регіонального банку, пайовиками якого повинні бути кооперативи низового рівня, необхідний статутний капітал у розмірі, який є непосильний на даний час для кредитних спілок;

- нашій країні, і без того роздутої за рахунок великої кількості банків, українській банківській системі не потрібні ще від кожного регіону нестійкі банки. Відзначимо, що в кожному регіоні кредитна кооперація буде розвиватися по-різному, і при такій системі відкриття кооперативних банків є досить проблематичним, навіть після закінчення тривалого часу.

Таким чином, простежуються передумови для створення кооперативних банків на базі більш великих територіальних утворень. Ми вважаємо, що для цього ідеально підходить створення кооперативних банків у центрах регіонів нашої країни. Кооперативні банки, створені за таким принципом, будуть більш великими і фінансово стійкими, у них з'являться більші можливості за перерозподілу засобів кредитних спілок, ніж у банків у рамках одного регіону. Пайовиками (засновниками) його стануть кредитні спілки першого рівня, розташовані на території даного регіону. Основні завдання кооперативних банків:

- найважливіше завдання полягає в організації видачі кредитним спілкам позичок на рефінансування їхньої кредитної діяльності за рахунок власних джерел і перерозподілу ресурсів інших низових кредитних установ у межах регіону;

- залучення в канали кооперативного кредиту додаткових коштів. Кооперативний банк оперує не тільки засобами кредитних спілок. Він може як повноправний банк на підставі ліцензії, одержаної ним у Національному банку України, залучати внески населення, емітувати цінні папери і відкривати розрахункові, депозитні рахунки підприємствам, відтягуючи частину капіталу з фінансового ринку країни, недоступну звичайним кредитним спілкам. Крім того, кооперативний банк має можливість залучати засоби з ринку міжбанківських кредитів. Таким чином, поява кредитних банків відкриває нові, досить важливі джерела засобів;

- до складу кооперативних банків можуть ввійти кооперативи та спілки різних типів: виробничі, споживчі, сільськогосподарські і т.д. Кредитуючи їх, кооперативний банк вплине на розвиток кооперативного сектору країни.

Крім вирішення перерахованих базових цілей, існування кооперативних банків допоможе в реалізації й інших завдань, що дозволять кредитним спілкам більш ефективно функціонувати. До них відносяться:

- організація клірингових розрахунків між кредитними спілками;
- видача банківських гарантій кредитним спілкам;
- розрахунково-касове обслуговування кредитних спілок;
- доповнення фінансової пропозиції кредитних спілок, якщо це перевищує рамки їхньої компетенції, затверджених у позиковій політиці;
- допомога в розробці позикової політики і перевірці кредитоспроможності деяких клієнтів;
- фінансова й інформаційна допомога в здійсненні лізингових операцій, іпотечних проектах і т. ін.

Кооперативні банки повинні перероджуватися в універсальні банки з можливістю здійснення будь-яких операцій, але в їхній діяльності пріоритетною повинна завжди залишатися реалізація тих завдань, заради виконання яких вони були створені.

Особливості організаційної структури і функцій системи кооперативного кредиту на підставі зарубіжного та історичного українського досвіду припускають делегування ряду повноважень і обов'язків головному кооперативному банку. Російський вчений А.Н. Анциферов, що займався питаннями, пов'язаними з розвитком кредитної кооперації в Росії, сформулював таке визначення центрального банку: „Под центральным банком кооперативного кредита следует понимать банковскую организацию, построенную на кооперативной основе и связывающую непосредственно систему кооперативного кредита с общим денежным рынком” [5, с. 5]. Теоретично можливі функції цього банку: перерозподіл тимчасово вільних коштів кооперативних банків другого рівня, проведення розрахунків між ними, випуск цінних паперів, законодавчих і виконавчих органів влади, обслуговування центральних небанківських кооперативних організацій. На нашу думку, у випадку створення Центрального кооперативного банку це необхідно зробити за участю капіталів кооперативних банків, різних великих кооперативних союзів, Національного банку України, уряду України. Але, на наш погляд, при системі з 24 кооперативних банків, розташованих у регіонах, створення головного кооперативного банку є недоцільним. Всі перераховані вище функції головного банку кооперативні банки другого рівня зможуть реалізувати самі при встановленні контактів між собою, частину функцій зможе виконувати НБУ, а питання представництва в органах влади повинен вирішувати центральний союз кредитних кооперативів. Таким чином, „знизу” немає передумов для створення головної банківської організації. Єдиний, теоретично мож-

ливий, на нашу думку, механізм її появи – директива уряду України або НБУ. Але ми вважаємо, що в середньостроковій перспективі доцільнішим буде розвиток дворівневої системи кредитної кооперації в нашій країні. І дане припущення було втілене в життя Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 червня 2006 р. № 321-р „Концепція розвитку системи кредитної кооперації”, яка визначила стратегічні напрями державної політики у сфері кооперативного кредитування та принципи функціонування системи кредитної кооперації з урахуванням позитивного міжнародного досвіду.

Для втілення в життя закладених у Концепції ідей необхідно пройти довгий шлях: спершу скласти і виконати план заходів і внести зміни до законодавства, які уможливають реалізацію окресленого у Концепції бачення системи кредитної кооперації.

У Концепції розвитку системи кредитної кооперації проаналізовані позитивні результати та передумови розвитку ринку кооперативного кредитування, визначені негативні фактори і тенденції, що стримують подальший розвиток системи кредитної кооперації в Україні. Концепцією встановлена необхідність переходу від хаотичного "руху кредитних спілок" до поступового формування ефективної конкурентоспроможної структури системи кредитної кооперації та визначені напрями її розвитку.

Пунктом другим розпорядження, яким була ухвалена Концепція, Держфінпослуг разом із міністерствами, відомствами і професійними об'єднаннями учасників ринку кооперативного кредитування було доручено розробити і затвердити план заходів, спрямованих на реалізацію Концепції. Затверджений План заходів передбачає реалізацію стратегічних напрямів державної політики у сфері кооперативного кредитування, визначених Концепцією. Планом заходів була встановлена необхідність розробки проектів Законів України „Про внесення змін до Закону України „Про кредитні спілки”” (п.1.1.) та „Про внесення змін до Закону України „Про банки і банківську діяльність”” (п.1.2.). Однак у процесі розробки нових законодавчих ініціатив була виявлена необхідність більш фундаментального опрацювання законодавчої бази, яка регулює функціонування системи кредитної кооперації.

За результатами такого опрацювання було підготовлено Проект Закону України „Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з питань діяльності системи кредитної кооперації”, яким передбачені зміни до низки законів України,

а саме: до Господарського кодексу України, до Законів України „Про кредитні спілки”, „Про банки і банківську діяльність”, „Про Національний банк”, „Про платіжні системи і переказ грошей в Україні”, „Про фермерське господарство”, „Про кооперацію”, „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”, „Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг”, а також до Декрету Кабінету Міністрів „Про систему валютного регулювання і валютного контролю”.

Необхідність підготовки такої комплексної законодавчої ініціативи обумовлена важливими новаціями, встановленими Концепцією. Загалом подальший розвиток системи кредитної кооперації в Україні можна класифікувати за трьома стратегічними напрямками:

1) розширення кола споживачів послуг кредитних спілок та видів фінансових послуг, які надаватиме система кредитної кооперації, розширення переліку обслуговуваних нею видів фінансових інструментів, а також встановлення можливості заснування певних інститутів інфраструктури;

2) формування необхідної фінансової, системної і організаційної інфраструктури для системи кредитної кооперації;

3) поліпшення системи управління в кредитних спілках.

Ці стратегічні напрями спрямовані на формування цілісної системи кредитної кооперації, здатної створити умови для конкурентного надання кредитними спілками фінансових послуг своїм членам.

Розширення кола споживачів, видів фінансових послуг та фінансових інструментів

Цей стратегічний напрям передбачає внесення змін до Господарського кодексу України та до Закону України „Про кредитні спілки”, а саме Проектом закону:

1. Запропоновано, що членами кредитної спілки, окрім фізичних осіб, можуть бути також юридичні особи – суб'єкти малого підприємництва, а також фермерські господарства незалежно від статусу суб'єктів малого підприємництва. Юридичні особи можуть бути лише асоційованими членами, що дозволяє їм отримувати послуги кредитної спілки, але не дає права на участь в управлінні спілкою.

2. Передбачена можливість для кредитної спілки бути засновником, співзасновником або учасником одного регіонального, або одного міжрегіонального кооперативного банку, платіжних організацій небанківських платіжних систем, спеціалізованих іпотечних установ, товариств взаємного страхування, установ

інфраструктури системи фінансово-кредитної кооперації, а також бюро кредитних історій.

3. Для кредитних спілок встановлена додаткова можливість надавати фінансові послуги як в національній, так і в іноземній валюті, а також розміщувати тимчасово вільні кошти в іпотечні цінні папери.

4. Передбачається також розширити перелік фінансових послуг, які можуть надавати кредитні спілки, за рахунок:

- здійснення переказу коштів;
- надання послуг факторингу;
- надання кредитів, що забезпечені іпотекою, а також можливістю здійснювати звернення-стягнення на предмет іпотеки.

Формування фінансової, системної та організаційної інфраструктури

Другий стратегічний напрям передбачає внесення змін до Господарського кодексу України та до Закону України „Про кредитні спілки”, а саме Проектом закону:

1. Встановлена структура системи кредитної кооперації, яка включає такі елементи:

- кредитні спілки, що безпосередньо надають фінансові послуги своїм членам;
- інфраструктуру, яка забезпечує належний рівень фінансової, системної та організаційної інтеграції кредитних спілок;
- сервісну інфраструктуру, об'єкти якої перебувають у власності кредитних спілок або під їх контролем та забезпечують надання відповідних послуг.

Структура системи фінансово-кредитної кооперації складатиметься не менш ніж з двох рівнів:

1) перший рівень системи кредитної кооперації становлять кредитні спілки, що безпосередньо надають фінансові послуги споживачам – своїм членам;

2) другий рівень системи кредитної кооперації становлять кооперативні банки та об'єднані кредитні спілки, що забезпечують для кредитних спілок можливість доступу до необхідних фінансових ресурсів як шляхом їх перерозподілу у межах системи кредитної кооперації, так і шляхом залучення відповідних ресурсів із зовнішніх джерел.

Установи другого рівня системи кредитної кооперації можуть утворювати третій рівень – центральні кооперативні банки та/або об'єднані кредитні спілки. Через кооперативні банки може здійснюватися рефінансування, диверсифікація ризиків, доступ до міжбанківської системи розрахунків, забезпечення переказу коштів у межах небанківських платіжних систем.

2. Наведені загальні засади створення систем фінансового оздоровлення кредитних спілок та гарантування внесків (вкладів), які передбачають, що функції системи фінансового оздоровлення кредитних спілок виконує саморегулювна організація кредитних спілок або спеціально створена юридична особа, засновниками (учасниками) якої стануть кредитні спілки та їх асоціації, а функції системи гарантування внесків (вкладів) членів кредитних спілок на депозитні рахунки виконуються страховиком або спеціально створеною організацією. Для кредитних спілок, які залучають внески (вклади) членів на депозитні рахунки, участь у системі фінансового оздоровлення та системі гарантування внесків (вкладів) членів кредитних спілок є обов'язковою.

Крім того, передбачено внесення змін до Закону України „Про банки і банківську діяльність” в частині створення і діяльності кооперативного банку, який має створюватися на кооперативних засадах кредитними спілками та/або об'єднаними кредитними спілками за територіальним принципом шляхом об'єднання ними пайових внесків з метою задоволення потреб у фінансових послугах своїх членів. Мінімальна кількість учасників регіонального та міжрегіонального кооперативного банку має бути не менше 11 осіб. Можуть створюватися регіональні, міжрегіональні та центральні кооперативні банки. На регіональний або міжрегіональний кооперативний банк може бути перетворена об'єднана кредитна спілка.

Поліпшення системи управління в кредитних спілках

Третій стратегічний напрям передбачає внесення змін до Закону України „Про кредитні спілки”, а саме Проектом закону:

1) пропонується встановити, що кредитна спілка провадить тільки некомерційну господарську діяльність;

2) змінюється процедура реєстрації кредитної спілки;

3) розширюються повноваження правління щодо прийняття у члени кредитної спілки та виключення з її складу;

4) пропонується внесення змін щодо процедури скликання та проведення загальних зборів;

5) розширюються повноваження спостережної ради кредитної спілки рішенням щодо створення або вступу до регіонального або міжрегіонального кооперативного банку, платіжних організацій небанківських платіжних систем, товариств взаємного страхування, бюро кредитних історій, установ системи фінансового оздоровлення кредитних спілок та/або установ системи гарантування (страхування) внесків (вкладів) членів кредитних спілок на депозитні рахунки;

6) пропонується встановити право голови та членів спостережної ради на відшкодування документально підтверджених витрат, пов'язаних з виконанням обов'язків у кредитній спілці;

7) уточнюються підстави для надання інформації, якою володіє кредитна спілка;

8) пропонується встановити мінімальну кількість учасників об'єднаної кредитної спілки, яка має бути постійно не менше двадцяти кредитних спілок.

У частині створення умов для визнання кредитної спілки банкрутом законопроектом передбачено внесення змін до Закону України „Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом”.

Зміни до Закону України „Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг” передбачають розширення повноважень Комісії стосовно регулювання і нагляду за діяльністю системи кредитної кооперації.

Отже, основні завдання для подальшого розвитку кооперативного руху в Україні визначено, і маємо надію на те, що їх буде виконано.

На жаль, у рамках даного наукового дослідження неможливо описати всі можливі напрямки використання засобів кредитними спілками. Але ще раз підкреслимо, що їхнє використання повинне бути економічно ефективним, максимально наближене до задоволення потреб вкладників і сполучено з мінімальними економічними ризиками. Для ефективного функціонування і повного охоплення діяльністю всього визначеного регіону було розглянуто питання про створення національної цілісної системи кредитної кооперації. Визначені фактори, що забезпечують цілісність системи, описані передумови для створення кооперативних банків на базі більш великих територіальних утворень та розроблена оптимальна, на думку автора, трьохрівнева структура нефінансових кредитно-кооперативних установ. Визначені пріоритетні напрямки діяльності і використання засобів кредитних спілок, що впливають з основних функцій та завдань кредитних спілок, які засновані на обґрунтованих методологічних підходах і принципах, і які повинні збігатися з концепцією пріоритетних напрямків соціально-економічного розвитку України.

Література

1. Матеріали І Світової конференції українських кредитних спілок (Під ред. І.Драгомирецької). – Київ, 1994.
2. Положення про критерії та фінансові нормативи діяльності кредитних спілок та об'єднаних кредитних спілок. №148/8747 від 03.02.2004 р. Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг. / автоматизована база даних Верховної Ради України.
3. Про Тимчасове Положення про кредитні спілки в Україні. Указ Президента України №377/93 від 20.09.1993 / Діло № 77/1993. стор.4.
4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг. Закон України №2664-III від 12 липня 2001.
5. Концепція розвитку національного кооперативного руху. – К.: Укоопспілка, 2001. – 76 с.
6. Анцыферов А.Н. Центральные банки кооперативного кредита. – Прага, 1916.
7. Шаарс М.-А. Кооперативы: принципы и практика. / Ун-т штата Висконсин, США, Пер. с англ. – М.: VOCA, 1993. – С. 11.